

RECUEIL
DU MUSÉE NATIONAL

XXV - 1

archéologie

MUSÉE NATIONAL
Belgrade 2021

ЗБОРНИК
НАРОДНОГ МУЗЕЈА

XXV - 1

археологија

НАРОДНИ МУЗЕЈ
Београд 2021.

Редакцијски одбор тома XXV-1

Саша БАБИЋ, Арчер МАРТИН (Република Италија), Бојана МИХАИЛОВИЋ,
Ивана ПОПОВИЋ (уредник), Наде ПРОЕВА (Република Северна Македонија),
Татјана ЦВЈЕТИЋАНИН, Душко ШЉИВАР, Перица ШПЕХАР,
Веселинка НИНКОВИЋ (секретар)

Издавач

НАРОДНИ МУЗЕЈ у Београду

Главни и одговорни уредник

Бојана БОРИЋ БРЕШКОВИЋ

Rédaction du tome XXV-1

Staša BABIĆ, Tatjana CVJETIĆANIN, Arčer MARTIN (République d'Italie),
Bojana MIHAILOVIĆ, Ivana POPOVIĆ (rédacteur), Nade PROEVA (République de
Macédoine du Nord), Duško ŠLJIVAR, Perica ŠPEHAR,
Veselinka NINKOVIĆ (secrétaire)

Edition

MUSÉE NATIONAL de Belgrade

Rédactrice en chef

Bojana BORIĆ BREŠKOVIĆ

САДРЖАЈ / CONTENT

Ивана М. ПОПОВИЋ MEMORIAE DICATUM МАРКО ПОПОВИЋ (1944–2020)	9
Vera Ž. BOGOSAVLJEVIĆ PETROVIĆ CHERT MICROPERFORATORS FROM VINČA.....	13
Вера Ж. БОГОСАВЉЕВИЋ ПЕТРОВИЋ МИНИЈАТУРНИ ШИЉЦИ ОД РОЖНАЦА СА ВИНЧЕ	37
Јасна Б. ВУКОВИЋ РЕЦИКЛИРАЊЕ ПРЕДМЕТА ОД КЕРАМИКЕ: НЕОЛИТСКЕ ФИГУРИНЕ КАО АЛАТКЕ, ПРИМЕР С ЛОКАЛИТЕТА ПАВЛОВАЦ-ЧУКАР	39
Jasna B. VUKOVIĆ RECYCLING OF CERAMIC OBJECTS – NEOLITHIC FIGURINES AS TOOLS, EVIDENCE FROM THE SITE OF PAVLOVAC-ČUKAR.....	49
Весна П. ВУЧКОВИЋ, Мирко М. ВРАНИЋ, Војислав М. ФИЛИПОВИЋ РЕКОГНОСЦИРАЊЕ ЛЕВЕ ОБАЛЕ ВЕЛИКЕ МОРАВЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ ПАРАЋИН.....	51
Vesna P. VUČKOVIĆ, Mirko M. VRANIĆ, Vojislav M. FILIPOVIĆ SITE SURVEYING OF THE WEST BANK OF VELIKA MORAVA IN THE TERRITORY OF THE PARAĆIN MUNICIPALITY	84
Јелена Н. МАРКОВИЋ, Адела Е. ПЛЕЦЕРОВА, Ивана Р. С. ЖИВАЉЕВИЋ, Сања П. КОЈИЋ, Бојан Б. ПЕТРОВИЋ, Аца В. ЂОРЂЕВИЋ, Софија М. СТЕФАНОВИЋ АНТРОПОЛОШКА АНАЛИЗА СПАЉЕНИХ ЉУДСКИХ ОСТАТАКА СА ПРАИСТОРИЈСКЕ НЕКРОПОЛЕ КОНОПИШТЕ У БЛИЗИНИ СЕЛА МАЛА ВРБИЦА КОД КЛАДОВА.....	85
Jelena N. MARKOVIĆ, Adela E. PLECEROVA, Ivana R. S. ŽIVALJEVIĆ, Sanja P. KOJIĆ, Bojan B. PETROVIĆ, Aca V. ĐORĐEVIĆ, Sofija M. STEFANOVIĆ ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS OF CREMATED HUMAN REMAINS FROM THE PREHISTORIC NECROPOLIS KONOPISŤE IN THE VICINITY OF MALA VRBICA VILLAGE NEAR KLADOVO	115
Нина Марија Ј. КОТУРОВИЋ, Вера Ж. БОГОСАВЉЕВИЋ ПЕТРОВИЋ РЕСТАУРАЦИЈА КЕРАМИЧКИХ ФИГУРИНА СМЕШОМ НА БАЗИ ВОСКА: НА ПРИМЕРИМА ИЗ МЛАЂЕГ НЕОЛИТА И ЕНЕОЛИТА	117
Nina Marija J. KOTUROVIĆ, Vera Ž. BOGOSAVLJEVIĆ PETROVIĆ RESTORATION OF POTTERY FIGURINES USING WAX-BASED MIXTURE: EXPERIMENT ON THE SPECIMENS FROM THE LATE NEOLITHIC AND ENEOLITHIC.....	136
Кристина Ж. ПЕНЕЗИЋ, Ненад Ц. ЈОНЧИЋ, Андреј С. СТАРОВИЋ ВЕЛИЧИНА, ПОЛОЖАЈ И ПРИРОДНО ОКРУЖЕЊЕ ЛОКАЛИТЕТА У ДОЊОЈ БРАЊЕВИНИ.....	137

Kristina Ž. PENEZIĆ, Nenad C. JONČIĆ, Andrej S. STAROVIĆ AREA, POSITION, AND ENVIRONMENT OF THE SITE AT DONJA BRANJEVINA.....	154
Milica D. ТАРАВИЧКИ-ИЛИЋ, Ljubiša VASIJEVIĆ IRON AGE POTTERY FROM UKOSA, KRUŠEVAC DISTRICT	157
Милица Д. ТАПАВИЧКИ-ИЛИЋ, Љубиша Б. ВАСИЉЕВИЋ КЕРАМИКА ГВОЗДЕНОГ ДОБА С ЛОКАЛИТЕТА УКОСА КОД КРУШЕВЦА.....	172
Надежда М. ГАВРИЛОВИЋ ВИТАС КУЛТ БОГА АПОЛОНА У РИМСКИМ ПРОВИНЦИЈАМА НА ЦЕНТРАЛНОМ БАЛКАНУ	173
Nadežda M. GAVRILOVIĆ VITAS THE CULT OF GOD APOLLO IN THE ROMAN PROVINCES OF THE CENTRAL BALKANS	200
Драгана Љ. СПАСИЋ-ЂУРИЋ КРЕПУНДИЈЕ (<i>CREPUNDIAE</i>) ИЗ ВИМИНАЦИЈУМА.....	201
Dragana Lj. SPASIĆ-ĐURIĆ <i>CREPUNDIAE</i> FROM VIMINACIUM.....	236
Мирјана Ђ. ГЛУМАЦ ЗВОНА СА КОСМАЈСКЕ НЕКРОПОЛЕ ГОМИЛИЦЕ.....	239
Mirjana Đ. GLUMAC BELLS AT THE KOSMAJ NECROPOLIS GOMILICE	250
Мирослав Б. ВУЈОВИЋ РИМСКИ ДОДЕКАЕДАР ИЗ ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА У ЈАГОДИНИ	251
Miroslav B. VUJOVIĆ ROMAN DODECAHEDRON FROM THE REGIONAL MUSEUM IN JAGODINA	263
Ивана М. ПОПОВИЋ ПРОЛАМАЊЕ, АЖУРИРАЊЕ, <i>OPUS INTERRASILE</i> : ТЕРМИНОЛОШКО-ТЕХНОЛОШКЕ ДИЛЕМЕ О КАРАКТЕРИСТИКАМА ОТВОРЕНИХ ОРНАМЕНАТА НА РИМСКОМ НАКИТУ	265
Ivana M. ПОРОВИЋ OPENWORK, AJOURÉ, <i>OPUS INTERRASILE</i> : TERMINOLOGICAL AND TECHNOLOGICAL DILEMMAS ABOUT THE ORNAMENTAL DESIGN WITH OPENINGS ON THE ROMAN JEWELRY	284
Софија А. ПЕТКОВИЋ НОВИ НАЛАЗ ДЕЛА ПОЈАСНЕ ГАРНИТУРЕ УКРАШЕНЕ АЖУРИРАЊЕМ ИЗ РАВНЕ (<i>TIMACUM MINUS</i>).....	287
Sofija A. PETKOVIĆ NEW FINDING OF A PART OF THE BELT SET DECORATED WITH OPENWORK FROM RAVNA (<i>TIMACUM MINUS</i>)	303
Игор С. БЈЕЛИЋ, Бојана М. ИЛИЈИЋ КАНЕЛИРАНИ ПАЛМИНИ КАПИТЕЛИ ПЕРГАМОНСКОГ ТИПА У АРХЕО-ЕТНО ПАРКУ У РАВНИ	305

Igor S. VJELIĆ, Vojana M. ILIĆ FLUTED PALM CAPITALS OF THE PERGAMENE TYPE IN THE ARCHAEO-ETHNO PARK IN RAVNA	320
Иван Р. БУГАРСКИ, Наташа П. ЦЕРОВИЋ КАШНОАВАРСКИ НАЛАЗИ СА ПОДРУЧЈА СРЕМА И СРПСКОГ ПОДУНАВЉА ИЗ АРХЕОЛОШКЕ ЗБИРКЕ РАНОГ СРЕДЊЕГ ВЕКА НАРОДНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ	321
Ivan R. BUGARSKI, Nataša P. CERVIĆ LATE AVAR FINDS FROM SYRMIA AND THE SERBIAN DANUBE REGION IN THE EARLY MEDIEVAL COLLECTION AT THE NATIONAL MUSEUM OF BELGRADE	341
Вујадин Т. ВУЈАДИНОВИЋ РАНОВИЗАНТИЈСКИ КАМЕНИ МОРТАРИЈУМИ СА ГРАДИНЕ НА ЈЕЛИЦИ	343
Vujadin T. VUJADINOVIĆ EARLY BYZANTINE STONE MORTARIA FROM GRADINA ON THE JELICA MT.....	367
Дејан С. РАДИСАВЉЕВИЋ, Јелена М. ВУКЧЕВИЋ ФРАГМЕНТ МОРАВСКЕ КАМЕНЕ ПЛАСТИКЕ СА ЛОКАЛИТЕТА БАЧВИШТЕ У ЈАСИКОВИЦИ КОД ТРСТЕНИКА И ЊЕГОВО МОГУЋЕ ПОРЕКЛО.....	369
Dejan S. RADISAVLJEVIĆ, Jelena M. VUKČEVIĆ FRAGMENT OF MORAVA SCHOOL STONE SCULPTURE FROM THE SITE BAČVIŠTE IN JASIKOVICA NEAR TRSTENIK AND ITS POSSIBLE ORIGIN.....	396
Vesna M. BIKIĆ, Zoran Ž. MILADINOVIĆ OPAL RING FROM NOVO BRDO AND GEMSTONE RINGS IN THE LATE MIDDLE AGES	397
Весна М. БИКИЋ, Зоран Ж. МИЛАДИНОВИЋ ПРСТЕН ОД ОПАЛА ИЗ НОВОГ БРДА И ПРСТЕЊЕ ОД ЈУВЕЛИРСКОГ КАМЕЊА У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ	434
Милица О. РАДИШИЋ ŽELJKO TOMIĆIĆ, <i>BJELOBRDSKI KULTURNI KRUG: GROBLJA 9. DO 13. STOLJEĆA U MEDUREČJU MURE, DRAVE, DUNAVA I SAVE (ПРИКАЗ)</i>	435
Александар Д. БАНДОВИЋ MONIKA MILOSAVLJEVIĆ, <i>OSVIT ARHEOLOGIJE: GENEZA KULTURNO- ISTORIJSKOG PRISTUPA U ARHEOLOGIJI SRBIJE (ПРИКАЗ)</i>	443

Игор С. БЈЕЛИЋ
Археолошки инстџитут, Београд

Бојана М. ИЛИЈИЋ
Завичајни музеј Књажевац

КАНЕЛИРАНИ ПАЛМИНИ КАПИТЕЛИ ПЕРГАМОНСКОГ ТИПА У АРХЕО-ЕТНО ПАРКУ У РАВНИ

Апстракт: У раду су анализирана два оштећена капитела изложена у склопу изложбеног простора Архео-етно парка Равна, која потичу с оближњег налазишта *Timacum Minus*. Начин обраде и присуство одређених мотива указују на то да се ради о касноантичким капителима. Њихова специфичност је одсуство елемената којима се карактеришу уобичајени капители познатих стилских редова у римској архитектури. Капители из Равне се одликују вратовима у виду извијене корпе, на чијој се површини налази 16 канелираних листова распоређених равномерно и завршених полуобличастим врховима. У циљу одређења њиховог времена настанка и стилске припадности, извршена је компаративна анализа са сродним примерцима у окружењу. Истраживање стила указује на то да се ради о специфичној врсти римско-дорских капитела, који су чести у источним провинцијама на Балкану и на тлу Мале Азије. Проучавање капитела у Равни показује да су они могли настати у другој половини II или у току III столећа, што се поклапа с периодом највећег развоја касноантичког кастела и насеља *Timacum Minus*.

Кључне речи: касноантичка архитектура, палмин капител, пергамонски тип, Равна, *Timacum Minus*

УВОД

Капители који су предмет нашег рада чувају се у Архео-етно парку у селу Равни, око 8 km удаљеном од Књажевца, у источној Србији. Оснивање архео-етно парка у том месту иницирано је близином археолошког налазишта

Timacum Minus, одакле капители потичу. Парк је, као депанданс Завичајног музеја у Књажевцу, основан 1977. године, у дворишту некадашње сеоске школе, како би у њему били изграђени објекти народног градитељства са етнолошком поставком и лапидаријум надгробних споменика и камене архитектонске пластике с оближњег локалитета. У згради школе је оформљена мала археолошка истраживачка станица, с простором за рад и смештај екипе, као и археолошком поставком у ходнику зграде.¹ Један од капитела био је до 2018. године изложен у лапидаријуму парка, да би од тада постао саставни део археолошке изложбене поставке у холу некадашње школе. Други, мањи капител био је од почетка смештен у згради школе, а од поменуто године здружен је с претходним у склопу археолошке поставке.

Простор *Timacum Minus*-а, одакле су капители донети, је вишеслојно налазиште где се, међу откривеном архитектуром, истичу остаци римског кастела и објеката околног насеља. Први подаци о насељу односе се на I век, када у њему борави *Cohors I Thracum Syriaca*, док је највећи степен развијености *Timacum Minus* доживео током II и III века, када је у њему забележено присуство војске из редова локалног становништва – *Cohors Aurelia II Dardanorum*. У IV веку, у њему је боравила јединица *Pseudocomitatenses Timacenses Auxilarii*. Током тог столећа су све учесталији били напади Гота, услед којих су насеље и кастел трпели разарања. У V веку, након напада Хуна, *Timacum Minus* је коначно престао да се развија. Систематска истраживања тог локалитета трају од 1975. године, са спорадичним прекидима (Petrović 1995: 33–34; Petković et al. 2005: 13–19). Почетак археолошких ископавања на том месту је иницирао драстично смањење коришћења локалитета као позајмишта грађевинског материјала од стране локалног становништва. Од тада, многобројни регистровани гробни споменици и примерци архитектонске пластике нашли су своје место у оквиру изложбене поставке у Архео-етно парку.

Међу изложеним налазима архитектонске пластике, капители који су предмет нашег рада истичу се својом величином и специфичном декорацијом. Већи примерак је објављен у заједничком делу Петра Петровића и Светозара Јовановића, у коме је изнет став да потиче из Равне и датира из IV века (Петровић и Јовановић 1997: 67, сл. 5).² Крајем прошлог века откривен је и други примерак истоветног типа. Током обнове истраживања утврђења 2019. године, искоришћена је прилика да се капители овог типа детаљније проуче.³ На први поглед, може се приметити да се ова два капитела одликују одсуством уобичајених елемената античких капитела, попут волута, стилизованих листова акантуса на калатосу и јасно дефинисаног ехинуса (сл. 1). Те специфичности су утицале на

1 Касније је у саставу депанданса смештена Радионица традиционалног грнчарства.

2 Капител је у делу П. Петровића и С. Јовановића објављен у оквиру каталога налаза на територији општине Књажевац, с пратећим описом. У опису је назначено место налаза (Равна) и период из кога потиче. Детаљнија образложења по тим питањима нису наведена.

3 Археолошка истраживања спроведена су 2019. године, у сарадњи Археолошког института у Београду и Завичајног музеја у Књажевцу. Руководилац радова је др Софија Петковић, а чланови екипа су били МА Бојана Илијић, МА Марија Јовић, МА Милена Муминовић, МА Никола Радиновић, и први аутор овог чланка као архитекта Археолошког института.

почетак проучавања стила коме би капители могли да припадају, као и провере времена њиховог настанка и места на коме су пронађени.

Сл. 1 Изгледи два канелирана палмина капитета пергамонског типа у Архео-етно парку у селу Равни, депандансу Завичајног музеја у Књажевцу

Fig. 1 Appearance of two fluted palm capitals of the pergamene type in the Archaeo-ethno park in the village of Ravna, an annex of the Homeland Museum in Knjaževac

АРХИТЕКТОНСКА АНАЛИЗА КАПИТЕЛА

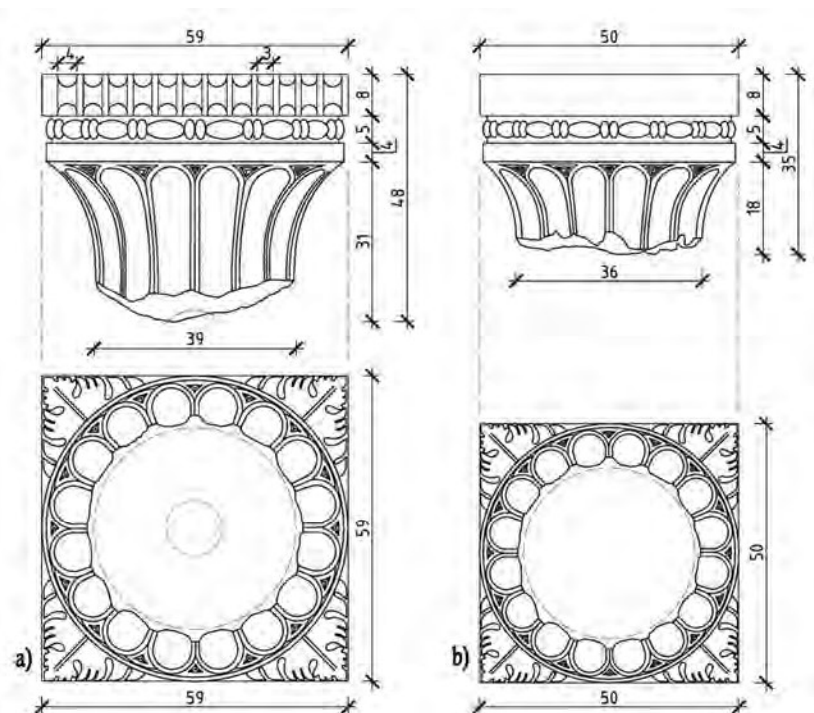
Први капител је очуван већим делом.⁴ Од њега су преостали абакус, „ехинус“ у виду листела украшених астрагалним штапом и извијен врат (калатос) декорисан дугуљастим листовима (сл. 2/а).⁵ Величине је 59 × 59 × 48 cm. Изведен је од белог кречњака компактне структуре.

Абакус капитета из Равне је обликован на канонски начин – чини га квадратна плоча. У средишту горње површине абакуса постоји правоугаоно удубљење, преко кога је био извршен спој с архитравном гредом. Абакус је у основи квадратног облика, дебљине 8 cm, чија је свака страница дужине 59 cm. На појединим површинама абакуса уклесани су карактеристични мотиви. На доњој страни, на преосталој површини ван обима листела, у сваком углу исклесана је по једна палмета. Свака од њих има пет режњева, подељених у по три до четири врха. По средини сваке палмете плитко је урезан канал. На једној чеоној страни абакуса исклесане су канелуре, које се на сваком крају завршавају полукружним или бадемастим лунулама окренутим ка унутрашњости канелура. Саме канелуре су неједнаке ширине; на једном крају странице абакуса широке су 4 cm, а на другом 5 cm. Та неуједначеност показује недовољан степен вештине којим је мајстор овладао.

4 У инвентару књажевачког Завичајног музеја, већи капител је најпре био заведен под инв. 290/P, а каснијом ревизијом под инв. 740.

5 Термин „ехинус“ овде намерно употребљавамо под наводницима, за цилиндричну површ између абакуса и калатоса на нашим капителима, јер немају уобичајену форму јастука (ехинуса) којом се одликују дорски и јонски капители.

Астрагални штап у горњем делу „ехинуса” (листела) је дебљине 5 cm, док је равни део листела под њим дебљине 4 cm. На калатосу капитела је исклесано 16 дугуљастих листова, конкавно удубљених у виду канелура и равномерно распо- ређених по површини калатоса. Дубина урезивања свих канелираних листова је уједначена и износи 2,5 cm. Сваки од листова је у врху полукружно завршен. Између сваког од завршетака листова, тик до „ехинуса”, формирана су троугла- ста удубљења чије су ивице посебно наглашене благо испупченим рубом.

Сл. 2 Велики (а) и мали (б) канелирани палмин капител у Архео-етно парку у селу Равни (изгледи и основе)

Fig. 2 The big (a) and the small (b) fluted palm capital in the Archaeo-ethno park in the village of Ravna (side appearance and plans)

Доњи део капитела је оштећен. У средишту доње оштећене површине видљив је отисак уклесаног удубљења за спој капитела са стубом, на основу кога се може закључити да је капител за свега неколико центиметара био виши од садашње очуване висине од 48 cm. Такође, на основу тога је могуће срачунати да капител потиче са стуба чији је максимални пречник пресека стабла у врху био 39 cm.

Од другог капитела очувана је горња половина.⁶ Тај капител је по својим општим карактеристикама исти као претходни, а највеће разлике између њих тичу се димензија и степена украшавања абакуса (сл. 2/б). Величина капитела је 50 × 50 × 35 cm. Изведен је од белог кречњака компактне структуре.

6 У инвентару књажевачког Завичајног музеја заведен је под инв. 741.

Абакус другог капитела је нешто ужи него код првог и на њему нема декорације којом се први капител одликује, осим акантуса на доњој површини. Међутим, карактеристике „ехинуса“ и калатоса су у потпуности исте као и код првог. Он такође има 16 дугуљастих листова дубине од 2,5 cm, на истоветан начин обликованих у виду канелура, и „ехинус“ који је у горњем делу украшен астрагалним штапом. У профилацији, сваки од детаља решен је на потпуно исти начин као и код претходног капитела. Оштећен доњи део другог капитела може се реконструисати до оног нивоа који постоји на првом примерку. Анализа геометрије оба капитела указује на то да је други стајао на стубу који је био пар центиметара ужи него први, тачније на стубу с пресеком максималног пречника 36,5 cm.

Код оба капитела је оштећен доњи део, тако да се не зна поуздано како је био решен. Међутим, може се доћи до одређене спознаје о њиховој идеалној реконструкцији преко устаљених решења таквих капитела на тлу Римског царства, а пре свега захваљујући примерима из данашње Бугарске, Северне Македоније, Грчке и Турске, на које ћемо у даљем тексту посебно скренути пажњу. Код капитела овог типа, у дну сваке канелуре постоји по једна лунула бадемастог облика. Нажалост, нису нађени фрагменти који би поузданије указали на прецизну величину и облик таквих детаља у доњем делу капитела из Равне.

КОНТЕКСТ НАЛАЗА

О ближем контексту налаза ових капитела не зна се ништа више сем да су оба нађена у селу Равни код Књажевца. Према подацима у књизи инвентара Завичајног музеја у Књажевцу, први капител (већи) који се нашао у поседу Завичајног музеја дариван је од стране приватног колекционара и професора књижевности Љубише Рајковића из Зајечара.⁷ Књига инвентара показује да капител потиче из Равне. Други, мањи капител је нешто касније доспео у посед Завичајног музеја и купљен је од Љубе Рањеловића из Равне. За тај примерак је у књизи инвентара наглашено да је пронађен приликом вађења камена с локалитета *Timacum Minus*.

Извесно је да се капители не могу приписати ниједној од грађевина које су до сада биле предмет систематских археолошких истраживања на локалитету *Timacum Minus*, што не искључује њихову припадност још увек непознатим објектима тог античког насеља.⁸ Околност да су оба откривена у Равни упућује на такав закључак.

7 Услед смрти колега који су претходно водили ископавања на Равни (археолога Петра Петровића и Светозара Јовановића), као и људи који су даривали или од којих су откупљени примерци капитела, више се не може доћи до прецизнијих информација о њиховом пореклу. Инвентарне картоне Завичајног музеја завео је преминули археолог Светозар Јовановић, наводећи и особе од којих су капители добијени и њихове изјаве о томе где су капители пронађени. Књига инвентара Завичајног музеја у Књажевцу.

8 Предмет систематских археолошких истраживања која Археолошки институт из Београда и Завичајни музеј у Књажевцу спроводе на Тимакум Минусу су до сада биле фортификације и хореум унутар кастела, док су ван кастела истражене мале терме североисточно од кастела и делимично објекат са хипокаустом. Ниједан откривени елемент тих објеката не упућује на то да су капители, који су предмет

Судећи по истоветности материјала и мотива који су на њима примењени, може се рећи да оба капитела потичу с колонаде једне грађевине. С обзиром на величину и развијеност насеља *Titasum Minus*, димензије капитела упућују на њихову припадност некој од већих и значајнијих грађевина. По нашем мишљењу, таква грађевина би пре била јавног него стамбеног карактера.

Још једна техничка појединост код ових капитела нас упућује на такав закључак, а ради се о димензијама абакуса, које су међусобно сличне. Мала разлика у ширини абакуса два капитела и у срачунатим пречницима пресека стубова на којима су стајали, доста је индикативна. Она се код колонада јавних објеката може регистровати у два случаја, о чему сведочи Витрувије, теоретичар и аутор дела *О архитџектури*, приликом разматрања пропорција и типова храмова. Први случај подразумева да су стубови унутрашње колонаде трема или пронаоса храма нешто мањег пречника него они на спољној колонади, а у другом случају су угаони стубови колонаде на фасади објекта нешто већег пречника од стубова између њих (Vitruvius 1990: III. III. 59–64; Vitruvije 2007: 3. 3. 1–13). Мора се пак нагласити да Витрувије у свом делу није имао у виду капителе попут оних из Равне. Међутим, споменуте мале разлике у полупречницима стубова, Витрувије не везује ни за неки посебан тип капитела или стилских редова. Будући да се у нашем случају ради о провинцијалној архитектури која је макар једно и по столеће млађа од Витрувијевих навода, сваки суд о припадности капитела из Равне требало би узети с резервом. Недостатак прецизнијих информација о месту налаза на самом локалитету такође онемогућава и будуће поузданије интерпретације, уколико не дође до нових открића која би указала на њихову припадност.

ТЕРМИНОЛОГИЈА, СИМБОЛИКА И ПОРЕКЛО ОБЛИКА

Споменути тип капитела је редак налаз на тлу данашње Србије, тако да за њега код нас не постоји одређени термин којим би се разликовао од осталих уобичајених типова капитела из античке епохе. У странијој литератури је третиран под различитим називима, чији би дословни превод био на српском језику неадекватан или непотпун.⁹ Најчешћа дефиниција тог типа капитела заснована је на присуству канелираних листова на површини његовог калатоса, који се при врху радијално шире и благо повијају у форми крошње палминог дрвета (Börker 1965: 7, 197). Беркер је истакао и разлику између палминих и

наших разматрања, могли бити њихов део. Међутим, у објектима нововековног насеља у селу Равни још увек има доста уграђених сполија, међу којима су и већи примерци архитектонске пластике. Као пример може да послужи воденица на прилазу Равни, у коју су узидане макар три античке базе и један стуб од кречњака, који такође припадају касноантичком периоду. Контекст њиховог налаза је такође непознат. Међутим, по речима самих мештана, ближа околина села се не одликује налазиштима квалитетнијег камена, тако да су, као највећи извор камене грађе, послужили управо остаци касноантичке фортификације и насеља *Titasum Minus*.

9 У енглеском језику се употребљава термин *канелирани кайићели* (*fluting capital*, према: Ward-Perkins 1948: 66–69), док се у немачком користи израз *кайићели с палминим лисћовима* или *лисни кайићели* (*palmblattkapitell*, према: Kästner 1996; *Blattkelch*, према: Liljenstolpe 1997–1998). У француском се ови капители третирају као *godrons chapiteaux* (Cavalier 2005: 37), према карактеристичном ликовном орнаменту за који у српском језику не постоји адекватан превод.

сродних лотосових капитела према облику стилизованих лисних завршетака. У првом случају, што се може видети и на примерцима из Равне, стилизовани листови се одликују полуобличастим завршецима, док се у другом случају ради о зашиљеним завршецима. Епитети као што су *йеріамонски* и *еолски* су такође предложени за овај тип капитела (Liljenstolpe 1997–1998: 93–94), мада је први чешћи у литератури. Везивање за Пергамон ћемо образложити у даљем тексту. Специфични облици (у односу на доминантно присутне у стилским редовима у грчкој и римској архитектури) допринели су околности да тип капитела као што је онај из Равне, у странијој литератури буде праћен коментарима, као што су *besonderekapittelformen* или *a unique composite style* (Kästner 1996; Beard 2017). Узимајући у обзир оцене највећег броја аутора, сматрамо да би најпотпунији назив за овај тип капитела био *канелирани йалмини кайи-йиели йеріамонској йиийа* (Ward-Perkins 1948: 66–70; Kästner 1996; Liljenstolpe 1997–1998: 93–94; Димитров 2007: 96–98, 596–599; Beard 2017; Petrova 2017: 151, fig. 19–21). Због присутности тог термина у науци, у нашем раду ћемо у даљем тексту, ради практичнијег образложења, користити израз *канелирани палмини капители*.

Симболика форме канелираних палминих капитела се најбоље може разумети преко значења речи *φοῖνιξ* (*finiks*). Према Ахлију, та реч је и у староегипатском и у старогрчком језику имала исто значење, и употребљавала се двозначно – за појам митолошке птице и за појам палминог дрвета (Ahli 1982: 381). Симбол митолошке птице се односио и на појам палме, и обратно. Феникс је биће блиско божанском свету, па се чак и храни божанском храном – тамјаном. Веза палме, тј. феникса с божанским светом означава везу земаљског са светом који је недоступан смртницима. С друге стране, када су у питању канелуре на листовима, требало би имати у виду и Витрувијеве наводе (Vitruvius 1990: IV. I. 75–79; Vitruvius 2007: 4. 1. 14–16). По њему, канелуре на стубовима јонског реда представљају наборе женске одеће, која елегантно пада низ витко тело. У границама наших сазнања, симболичко значење канелираних палминих капитела се мора посматрати као амбивалентна појава, као уосталом и већина значења из периода антике по питању архитектуре, о којима не постоје директна сведочења савременика.

Порекло канелираних палминих капитела може се, према Вард-Перкинсу, пратити од египатских примера тог типа, преко сродних типова у критско-микенској уметности и у класичној грчкој архитектури (Ward-Perkins 1948: 66–70). По њему, присуство тих капитела у хеленистичкој и римској архитектури било је условљено делатношћу клесара из Александрије, који су се угледали на облике староегипатских палминих капитела. Он даље сматра да је приметно одсуство тих капитела у западном делу Римског царства, на италском тлу и западној обали Јадранског мора. У ретким случајевима када се јављају у тим областима, ради се о импорту, било самих капитела било мајстора, са источних обала Медитерана.

У хеленистичком периоду, палмини капители добијају још један епитет – *йеріамонски*, будући да је управо у грађевинама Пергамона тај тип капитела био доминантно присутан (Kästner 1996; Ward-Perkins 1948: 69–70). У том

граду, палмини капители су се налазили на врху стубова јавних грађевина, као што су стое светилишта посвећених Деметри и Атени (Kästner 1996: 154–155). Занимљиво је да су капители првог светилишта имали по 16 канелура, од којих је на свакој било по једно средишње ребро, док су се капители другог светилишта одликовали са по 24 канелуре и били су без средишњих ребара. Очигледно је уметање мотива ребара унутар појединачних листова било условљено начином клесања њихових канелура и бројем листова.¹⁰ Осим у Пергамону, канелирани палмини капители из истог периода регистровани су и у другим грчким градовима, као што су Атина и Асос (Kästner 1996: 156).

У периоду римске доминације дошло је до ширења појаве ове врсте капители на тлу Мале Азије и у појединим регионима југоисточне Европе, пре свега на територији данашње Бугарске, Грчке и Северне Македоније (Beard 2017; Serin 2014: 77–80; Melink 1973: fig. 41; Димитров 2007: 96–98, 596–599; Petrova 2017: 151, fig. 19–21; Филипова 2005: 317–318). Све већа учесталост капители тог типа је од нарочитог значаја за поређење с капителима који се данас чувају у Равни, као и за интерпретацију могућег правца утицаја на њихово уобличавање.

Палминим капителима су се бавили бугарски аутори С. Петрова и З. Димитров, сврставајући их у *римско-горске кайишеле йийи* II и при томе су их систематизовали у две варијанте (Димитров 2007: 94; Petrova 2017: 151). Код капители прве варијанте (а), листови својим повијеним крајем излазе ван волумена капители, између појединачних листова постоји по један копљаст лист, док су абакуси профилисани и додатно декорисани. Примерци друге варијанте (б) се, према Петровој и Димитрову, разликују од сродних капители по томе што су абакуси непрофилсани, док крајеви њиховог лишћа не излазе ван канелура и не постоје копљасте листови. Бугарски аутори су, пратећи појаву ових капители на различитим местима, дошли до закључка да се две варијанте истог типа развијају истовремено, али је друга варијанта (б) упрошћенија. Зато је, по њима, била омиљенија међу мајсторима ниже спреме, и то доминантно на подручју под већим хеленистичким него римским утицајем.

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА СРОДНИХ ПРИМЕРА У ОКРУЖЕЊУ

Појава стилизованих канелираних палминих листова свакако представља основну карактеристику овог типа капители. Међутим, поред доминантног присуства тих листова на њиховим калатосима, постоје и други мотиви на основу којих се може донети суд о већој или мањој сличности аналогича примерцима у Равни. Међу регистрованим примерима у ширем окружењу, према нашим досадашњим сазнањима, не постоји ниједан који би према присутним мотивима био апсолутно истоветан капителима из Тимакум Минуса. Зато се свака даља компарација с другим капителима на овим подручјима своди на анализу заједничких детаља, тј. на присуство одређених мотива, финоћу њиховог клесања и положај који заузимају на капители. С тог аспекта ћемо ука-

¹⁰ Према С. Петровој, појава додатних елемената, као што су лунуле, листови с копљастим завршецима између палминих листова или ребра дуж средине палминих листова, допринела је смањивању броја канелура с почетних 20 или 24 на само 16, као што је то случај с капителима из Равне (Petrova 2017: 150).

зати само на оне примерке који су, према наведеним критеријумима, слични капителима из Равне, пре свега на оне с тла данашње Турске, Бугарске и Северне Македоније.

Присуство палминих капитела је регистровано и у грчким градовима под римском влашћу, као што су Анкира, Патара, Смирна, Дидима, Атина, Халкија, Егина Херонеја и данашња Кумбаба у Малој Азији (Krencker and Schede 1936: 15 ff; Kautzsch 1936: Т. 44; Peschlov 1975: Т. 38/4; Baran and Petzl 1977–1978: Т. 120/3, 2; Mustafa and Feyzullah 2020). Њиховом учесталости се нарочито истичу античка Анкира (данашња Анкара) и њено окружење. Појава ове врсте капитела у том граду може да се прати од II до VI века (Beard 2017: 6; Serin 2014: 77–80)¹¹. У том смислу, посебну пажњу привлаче примерци из Августовог храма у Каракалиним термама и они који се данас чувају у Музеју анадолијских цивилизација (Beard 2017: 4, figs. 2, 4, 6; Güven 1998: fig. 5). Међу њима, за нас су посебно значајни капители на којима се јавља мотив астрагалног штапа, као и на примерцима из Равне.¹² Међутим, између њих постоје и извесне разлике. Док се капители из Равне одликују астрагалним штапом на ехинусу, у Анкири имају астрагални штап распоређен дуж доње ивице. Капители из Анкире, као и већина капитела овог типа на тлу Мале Азије, поседују најчешће по 24 или 32 канелуре, док је њихова висина у односу на ширину мање изражена него што је то случај с капителима у Равни (Beard 2017: 7, note 7). Према појави астрагалног штапа и његовом положају на „ехинусу“, капителима из Равне су сличнији они у римском купатилу у Патари (Mustafa and Feyzullah 2020). Димензије другог капитела у Равни скоро су идентичне с онима у Патари. Разлике између тих примера састоје се у томе што је у Патари ехинус обликован на уобичајен начин, док се астрагални штап појављује као пратећи мотив јонске киме, која је на ехинусу доминантан орнамент. Осим наведених мотива, на капителима у Патари постоје и лезбијска кима на абакусу, стилизовани орлови на четири угла под абакусом и листови акантуса у доњем делу калатоса (Mustafa and Feyzullah 2020: 207, 209–211).

Примерци капитела на тлу данашње Северне Македоније не показују израженије сличности с примерцима из Равне. Међу примерима овог типа капитела је само један регистрован у Скупију (Коракевић 2002: 76–82, сл. 42, 45). У Прилепу, у насељу Варош, нађен је капител чија се чаша извија као код свих примерака овог типа, а на чијој су површини изведене канелуре и листови акантуса на четири угла (Николајевић-Стојковић 1957: сл.22).

Из Бугарске су за поређење посебно значајни примерци које су, као што смо раније поменули, тамошњи истраживачи дефинисали као *римско-горске кайишеле ишиа II* друге варијанте (b), којима су капители из Равне слични. Регистровани су у Одесосу, Месембрији, Марцијанополису, Партикополису, Томису, Никополису, Филипополису, Августу Трајани. Примерци у Равни најсличнији су капителима из прва четири наведена града, према пропорцијама и начину на који се стилизовани листови повијају на крајевима (Димитров

11 За датовање раних примерака капитела овог типа у период II–III века видети: Petrova 2017: 151.

12 <https://www.livius.org>

2007: 96–98, 596–599, obr. 96; Petrova 2017: 151, fig. 19–21).¹³ У Одесосу, Месембрији и Партикополису забележени су и капители који имају исти број канелура као и они у Равни (Димитров 2007: 100–101; Petrova 2017: 150).

Наведену поделу на две варијанте, у случају капитела из Равне требало би узети с опрезом. Наиме, код појединих капитела прве варијанте (а), у данашњој Бугарској се појављују и додатни мотиви на доњој страни абакуса, тачније у средишту његових угаоних простора. Такав је случај с капителима из Марцијанополиса, на којима, уместо уобичајених мотива розета, на доњој страни абакуса постоје глава бика, Горгоне или лист акантуса. Ретка представа акантуса на том положају је заједничка и за овакве капители из Равне (Димитров 2007: 97, obr. 82). Капители овог типа у Марцијанополису датовани су у раносеверијански период, тј. у крај II и почетак III века. Присуство додатних мотива није забележено код капитела друге варијанте (б).

На крају, морамо указати и на примере истог типа капитела на нашем тлу. Први међу њима су они у Сирмијуму (Јеремић 1998: 272–273, цртеж 198). Јеремић тај пример није могао да сврста у одређене просторно-временске границе (Јеремић 1998: 273), иако је познато да примерак из Сирмијума припада локалитету 37, тј. северном делу царске палате. Абакус је сличних димензија као и код примерака из Равне, док је полупречник стуба на којем је стајао ужи за око 10 см. Абакус се карактерише одсуством профилације и било каквих орнамената, док су на калатосу представљени канелирани листови са бадемастим лунулама у дну. Између врхова канелираних листова налази се други ред мањих листова са оштрим врховима. Не постоје орнаменти попут астрагалног штапа, јајасте киме или акантуса на абакусу. Зато се може констатовати да карактеристике примерка из Сирмијума не показују ближу повезаност с онима у Равни, иако сваки од њих припада истом типу канелираних палминих капитела пергамонског типа.

Осим у Сирмијуму, познати су и примерци у Сочаници, тј. са локалитета *Municipium DD* (Бјелић и Савић 2020). Три капитела стајала су на стубовима цивилне базилике, од којих је сваки имао основу другачијег облика (кружна, овална, правоугаона). Нашем примерку би најсличнији био онај на кружној основи. На основу фаза градње на простору цивилне базилике, капители у Сочаници датовани су у IV столеће (Čerškov 1970: 38). Сва три примерка поседују канелуре и лунуле у њиховом дну, али и лунуле у врху канелура уместо лисних завршетака. Појава лунула на два краја уклесаних канелура, на калатосима сочаничких капитела може бити у вези са истоветним мотивом на ченој страни абакуса великог капитела у Равни. Међутим, клесање капитела у Сочаници је прилично рудиментарно – остварено је урезивањем, што указује на опадање квалитета израде капитела у том рударском насељу током IV столећа.

¹³ Капителе из средњовековне Плиске, које је Шкропил објавио, по Петровој потичу из једног од три последње наведена града (Petrova 2017: 150, са старијом литературом). Остали капители дорског типа Пб се на тлу данашње Бугарске одликују и ребром унутар сваког канелираног палминог листа, што код претходних, као ни код оних из Равне, није случај.

Наведени примери капитела у окружењу значајни су како би се оквирно могла пратити распрострањеност овог типа, његова учесталост у појединим урбаним центрима и како би се оријентационо одредио период у који се капители из Равне могу датovati. Као што се из прегледа досадашњих археолошки регистрованих примерака примећује, у близини су капители овог типа били веома чести на тлу данашње Бугарске. Пропорције капитела из Бугарске су пропорцијама капитела у Равни приближније него што је то случај с другим примерима. Појава римско-дорских капитела типа II је, по бугарским ауторима, датована у период касних Антонина и раних Севера, тј. у крај II и почетак III века.

Према Петровој, примерци из Анкире, по облику и декорацији, такође одговарају капителима у Бугарској (Petrova 2017: 151, fig. 19). Петрова и Димитров закључују да овај тип капитела у Бугарској води порекло из хеленистичких градова Мале Азије. У погледу положаја на коме се налазе одређени мотиви, значајно је поређење између капитела у данашњој Турској и Бугарској. Код капитела у Анкири, као и код појединих примерака у Партикополису, мотив јонске киме је на доњој ивици калатоса, која је обликована у виду торуса. Међутим, у Абритусу и Месембрији откривени су типови палминих капитела који исти мотив јонске киме добијају у делу ехинуса (Димитров 2007: 599, obr. 98–99). Примери из градова *Nikopolis ad Istrum* и *Ksantos* указују на то да су и други мотиви, попут неких вегетабилних, у појединачним случајевима такође били третирани другачије у погледу положаја (Димитров 2007: 596, obr. 78; Mellink 1973: Pl. 38, fig. 41). Према нашим сазнањима, чини се да одређени мотив на канелираном палмином капителу није био фиксно везан за специфичан положај. Зато, приликом оцењивања сличности међу капителима, положај таквог мотива код капитела овог типа није толико пресудан фактор колико само његово присуство.

У том контексту би требало посматрати сличност капитела из Анкире и Равне јер их карактерише примена астрагалног штапа, као и финоћа његовог клесања, иако на различитом положају. Осим тога, значајни су и наведени примери из Патаре из I и II века, који такође поседују астрагални штап у делу ехинуса, као и они у Равни. Порекло утицаја на капители у Равни је свакако из хеленистичке архитектуре у Малој Азији. Ти утицаји свакако су еволуирали ширењем ка југоисточној Европи, тачније на тло данашње Бугарске. На том простору је обликовање ових капитела добијало форму која се може регистровати у Равни, пре свега у погледу пропорција и броја канелура. Као што смо раније видели, капители у Бугарској, који се такође одликују израженом финоћом клесања, потичу из II и III века. На капителима овог типа из IV столећа (регистрованим у Малој Азији и Сочаници) или из рановизантијске епохе, финоћа клесања примењених мотива није на нивоу претходних. Штавише, мотива астрагалног штапа нема на капителима овог типа из IV столећа или нешто каснијег времена, раног хришћанства, поготову на тлу југоисточне Европе. Према анализама које смо овде изнели, датовање канелираних палминих капитела из Равне мора бити померено из IV века барем у период III века.

ЗАКЉУЧАК

Оба примерка канелираних палминих капитела пергамонског типа која се данас чувају у Архео-етно парку Равна (депандансу књажевачког Завичајног музеја) су случајни налази. Није познато тачно место њиховог проналаска, мада доступни подаци указују на то да су пронађени на простору античког локалитета *Timacum Minus*. Та околност посебно отежава могуће интерпретације, пре свега када се ради о архитектонској целини којој су капители могли припадати.

Прегледом примерака из Мале Азије и југоисточне Европе може се доћи до закључка да на датовање канелираних палминих капитела у Равни утиче низ фактора. Осим присутних мотива, подједнако је била важна и финоћа клесања којим су они истакнути. Према појави астрагалног штапа, капители у Равни су слични примерцима у античкој Анкири и Патари. Томе се придружује и присуство акантусовог лишћа у угловима капитела, које је регистровано и у Равни и у Марцијанополису. Наведени чиниоци и поређење с примерима на тлу Бугарске и Мале Азије јасно опредељују њихово порекло и пренос утицаја на обликовање овог типа капитела у нашој области.

Прецизније датовање се не може поуздано утврдити за капители у Равни, али наше досадашње анализе указују на то да се, према стилу и присутним мотивима на њиховој површини, с извесним степеном опрезности могу определити у III век. У исто столеће се датује и највећи развој *Timacum Minus*-а.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

- Ahli, F. 1982
Amber, Avallon, and Apollo's Singing Swan, *The American Journal of Philology* 103(4): 373–411.
- Baumann, H. 1993
The Greek Plant World in Myth, Art, and Literature, Oregon: Timber Press.
- Beard, A. K. 2017
A group of seven column capitals from Roman Ankyra: a unique composite style, Master thesis, Bilkent University, Turkey.
- Baran, M. and Petzl, G. 1977–1978
Beobachtungen aus den Nordöstlichen Hinterland von Teos, *Istanbul Mitteilungen* 27/28: 301–308.
- Бјелић, И. и Савић, М. 2020
Архитектонска скулптована декорација цивилне базилике у античком Муниципијуму DD, *Башњина* 30, бр. 52: 387–406.
- Börker, C. 1965
Blattkelchkapitelle. Untersuchungen zur kaiserzeitlichen Architekturornamentik in Griechenland, Inaugural Dissertation, Universität Berlin, Berlin: Ernst-Reuter-Gesellschaft.
- Vitruvius 2007
Ten books of architecture, translation by I. D. Rowland, Commentary and Illustrations by T. Noble, New York: Cambridge University press.
- Vitruvius Marcus Polio 1990
Deset knjiga o arhitekturi, prevod i predgovor M. Lopac, Sarajevo: Svjetlost.
- Güven, S. 1998
Displaying the Res Gestae of Augustus: A Monument of Imperial Image for All, *Journal of the Society of Architectural Historians* 57, No. 1 (March, 1998): 30–45.
- Димитров, З. 2007
Архитектурна декорација в провинција Долна Мизия (I-III в), Дисертација 2, Софија: Национален археологически институт и музей (Българска академия на науките).
- Јермић, М. 1998
Развој архитектуре и урбанизма Сирмијума I до IV века, Докторска дисертација, Архитектонски факултет, Универзитет у Београду.
- Kästner, V. 1996.
Tradition oder Innovation. Besondere Kapitellformen in der hellenistischen Baukunst von Pergamon, in: *Säule und Gebälk. Zu Struktur und Wandlungs-*

prozess griechisch-römischer Architektur, (Bauforschungskolloquium in Berlin vom 16. bis 18. Juni 1994, Disk AB, 6), E.-L. Chwandner, ed., Mainz am Rhein: P. von Zabern, 153–161.

Kautzsch, R. 1936

Kapitellstudien, Berlin-Leipzig: Walter de Gruyter & Co.

King, D. 1997

Pergamene Palm Capitals and Other Foliate Fancies, *Numismatica e Antichità Classiche* 26: 205–225.

Коракевиќ, Д. 2002

SKUPI – iragска теоријорија, Скопје: Музеј на град Скопје.

Krencker, D. and Schede, M. 1936

Der Temple in Ankara, Berlin-Leipzig: Walter de Gruyter & Co.

Liljenstolpe, P. 1997–1998

The Roman Blattkelch capital. Typology, Origin and Aspects of Employment, *Opuscula Romana* 22–23: 91–126.

Melink, M. 1973

Archaeology in Asia Minor, *American Journal of Archaeology* 77: 169–193.

Mustafa, K. and Feyzullah, Ş. 2020

Two Reused “Blattkelch” Capitals from Patara. An Example of Reuse in the 2nd Century AD in the Context of the Building Activities in and around the Nero Bath, *GEPHYRA* 20: 193–243.

Николајевић-Стојковић, И. 1957

Рановизантијска архитектонска декоративна пластика у Македонији, Србији и Црној Гори, Посебна издања књ. 5, Београд: Византолошки институт САН.

Peschlov, U. 1975

Byzantinische Plastik in Didima, *Istanbuler Mitteilungen* 25: 211–257.

Petković, S. et al. 2005

Roman and Medieval Necropolis in Ravna near Knjaževac, Monographs Vol. 42, Belgrade: Archaeological Institute.

Petrova, S. 2017

The Roman Architectonic Decoration Reused in Buildings of Parthicopolis Tradition, *Patrimonium* 15: 137–174.

Petrović, P. 1995

Timacum Minus et la vallée du Timok, *Inscriptions de la Mesie Supérieure* III-2, Belgrade: Centre d'études épigraphiques et numismatiques de la Faculté de philosophie de l'Université de Belgrade.

Петровић, П. и Јовановић, С. 1997

Културно блато књажевачког краја. Археологија, Београд: Археолошки институт у Београду; Књажевац: Завичајни музеј у Књажевцу.

Попов, И. и Иванова, М. 1962

Класически архитектурни форми, София: Техника.

Robertson, D. S. 1954

A handbook of Greek & Roman architecture, Cambridge: University Press.

Serin, U. 2014

Bizans Ankarasi ve Kaybolan bir Kültür Mirasi: 'St. Clement' Kilisesi, *Journal of the Faculty of Architecture (Middle East Technical University - Ankara)* 31/2: 65–92.

Филипова, С. 2005

Рановизантиски капители во Република Македонија, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет* 58: 297–329.

Cavalier, L. 2005

Architecture romaine d'Asie Mineure - Les monuments de Xanthos et leur ornamentation, Ausonius Éditions — Scripta Antiqua 13, Bordeaux: Diff. De Boccard.

Čerškov, E. 1970

Municipium DD, Priština: Muzej Kosova; Beograd: Arheološko društvo Jugoslavije.

Ward-Perkins, J. B. 1948

Severan art and architecture at Leptis Magna, *The journal of Roman studies* 38: 59–80.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ / INTERNET SOURCES

<https://www.livius.org/pictures/turkey/ankara-ancyra/ankara-baths/ancyra-baths-of-caracalla-column-base/> [приступљено: 21. 12. 2020]

IGOR S. BJELIĆ
Institute of Archaeology, Belgrade

BOJANA M. ILIJIĆ
Homeland museum of Knjaževac

FLUTED PALM CAPITALS OF THE PERGAMENE TYPE IN THE ARCHAEO-ETHNO PARK IN RAVNA

SUMMARY

The paper analyses two capitals that are kept today in the building of the former school within the exhibition space of the Archaeo-ethno park in the village of Ravna (an annex of the Homeland Museum of Knjaževac). Both capitals are accidental findings. Available data from the archives of the Homeland Museum indicate that both capitals originate from the archaeological site of Timacum Minus, although there is no more precise information on the specific location at the site itself where they were discovered. Due to this circumstance, additional interpretation of the context is difficult, especially when it comes to the architectural structure to which the capitals could have belonged.

The specificity of the capitals is the absence of elements that characterise the usual capitals of well-known Roman architectural orders. The capitals in Ravna are characterised by the elongated basket-like neck of the capitals (*kalathos*), decorated by sixteen fluted palm leaves each.

Architectural analyses of the style indicate that these are specific fluted palm capitals of the pergamene style or pergamian type, which are common in the eastern provinces of the Balkans and Asia Minor. The comparative analysis with similar capitals is based on a comparison with the decorative motifs of two examples of capitals in Ravna: with the motif of stylised palm leaves and an astragalus (bead and reels) motif on a *kalathos*, as well as acanthus and flutes with lunulas (*lunulae*) motifs on the abacus. Following the presence of these motifs, a similarity can be noted with capitals of this type from Ancyra, Patara, Marcianopolis, Mesembria, Odessa, and Parthikopolis. Based on the dating of similar examples from these urban centres, it is proposed that the dating of the making of the fluted capitals in Ravna be shifted from the 4th century to the 3rd century at the latest.

Translated by Jelena Vitezović

РЕЦЕНЗЕНТИ

Весна БИКИЋ, Милоје ВАСИЋ, Растко ВАСИЋ, Вујадин ИВАНИШЕВИЋ,
Мина ЈОВИЋ, Наташа МИЛАДИНОВИЋ РАДМИЛОВИЋ, Душан МИХАИЛОВИЋ,
Славиша ПЕРИЋ, Софија ПЕТКОВИЋ, Ивана ПОПОВИЋ, Душко ШЉИВАР,
Перица ШПЕХАР

ЛЕКТУРА

Милена БОГДАНОВИЋ

ПРЕВОД

Мирјана ВУКМАНОВИЋ

ДИЗАЈН И ТЕХНИЧКО УРЕЂЕЊЕ

Бранислав Л. ВАЛКОВИЋ

ШТАМПА

BiroGraf d.o.o., ZEMUN

ТИРАЖ

500

*Зборник Народног музеја у Београду излази годишње, наизменично у две свеске:
свеска 1, археологија, једне године, свеска 2, историја уметности, наредне године.

AUTEURS DE RECENSION

Vesna BIKIĆ, Vujadin IVANIŠEVIĆ, Mina JOVIĆ, Dušan MIHAILOVIĆ,
Nataša MILADINOVIĆ RADMILOVIĆ, Slaviša PERIĆ, Sofija PETKOVIĆ,
Ivana POPOVIĆ, Duško ŠLJIVAR, Perica ŠPEHAR, Miloje VASIĆ, Rastko VASIĆ

LECTRICE

Milena BOGDANOVIĆ

TRADUCTION

Mirjana VUKMANOVIĆ

CONCEPTION ET RÉALISATION GRAPHIQUE

Branislav L. VALKOVIĆ

IMPRIMERIE

BiroGraf d.o.o., ZEMUN

TIRAGE

500

*Le Recueil du Musée National de Belgrade paraît une fois par an, les deux volumes en alternance: le fascicule 1, archéologie, une année; le fascicule 2, histoire de l'art, l'année suivante.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
902

ЗБОРНИК Народног музеја. Археологија = Recueil du Musée national.
Archéologie / главни и одговорни уредник Бојана Борић Брешковић. - 1983, књ.
11/1- . - Београд : Народно музеј, 1983- (Земун : BiroGraf). - 24 cm
Сваке друге године.

Делимично је наставак: Зборник Народног музеја
у Београду = ISSN 0522-8352.
ISSN 0352-2474 = Зборник Народног музеја
у Београду. Археологија
COBISS.SR-ID 6397964